

Dragutin Pavličević

Zavod za hrvatsku povijest
Filozofskog fakulteta
Đure Salaja 3

ELABORAT MOJSIJA BALTIĆA O KUĆNIM ZADRUGAMA U HRVATSKOJ

UDK 930.338.6 »BALTIĆ«

Pregledni članak

Primljeno: 10. 02. 1990.

Mojsije Baltić (1804—1879) jedan je od najistaknutijih poznavalaca zadružnog života u Hrvatskoj, Slavoniji i Vojnoj krajini u drugoj polovici 19. stoljeća. God. 1852. proglašen je Opći građanski zakonik, koji ne obuhvaća i kućne zadruge. Banska je vlada nastojala odgoditi stavljanje van snage kućne zadruge i dokazati da za njih vrijede posebne, običajne norme. Na njezin poziv javio se i Baltić, sa svojim elaboratom o pitanju, pa D. Pavličević govori o važnosti toga spisa, a, potom, donosi samu Baltićevu studiju.

Uvod

Kad je 1852. neoapsolutistička vlada iz Beča i u Hrvatskoj proglasila opći građanski zakonik koji ne poznaje zajedničko vlasništvo nad nekretninama, našle su se kućne zadruge i zadružno vlasništvo praktički izvan zakona. Tada je postalo moguće, za dug pojedinca, člana zadruge, čitavu zadrugu uništiti ovrhom i naplatiti svima ono što je zadužio jedan član. S obzirom na opasnosti koje je po zadruge i njihov opstanak donio Građanski zakonik, pokušala je Banska vlada u Zagrebu s Jelačićem na čelu, odgoditi važnost tih zakonskih odredbi i dokazati da za kućne zadruge vrijede posebne, običajne norme. Zbog toga je uputila pozive činovništvu u županije da pismenim putem izvijeste što misle o

zadrugama, njihovom običajnom pravu, mogućnostima zakonskih normi i održanju te stare narodne ustanove. Odgovorili su uglavnom pravnici koji su se i u svojim svakodnevnim poslovima susretali s tim pitanjem. Među njima ističu se trojica poznatih slavonskih odvjetnika i političara kao što su: Vasilj Zdelar iz Daruvara,¹ Julije Janković iz Požege i Mojsije Georgijević također iz Požege.² Osim njihovih spisa koji pružaju mogućnost usporedbe odnosa prema zadrugama u Hrvatskoj i Slavoniji,³ sačuvao se i opširan elaborat Mojsija Baltića, namjesničkog savjetnika iz Zagreba.⁴ Zahvaljujući Utješinoviću i njegovoj knjizi postoji iz iste godine i operat hrvatsko-slavonskih povjerenika o kućnim zadrugama.⁵ Svi ti dokumenti omogućavaju nam da pobliže analiziramo zadružne prilike u početku pedesetih godina 19. stoljeća kad apsolutistička vlada iz Beča provodi modernizaciju »odozgo« i često se ne osvrće na mjesne prilike u Hrvatskoj i Slavoniji.⁶

1. U čemu je važnost Baltićeva spisa o zadrugama?

Mojsije Baltić (Gora kraje Petrinje, 19. II. 1804 — Zagreb 31. X. 1879) bio je uz Ognjeslave Utješinovića i Franju Žužela najistaknutiji poznavalac zadružnog života u Hrvatskoj, Slavoniji i Vojnoj krajini u drugoj polovici 19. stoljeća.

Još kao đak i student u Grazu drugovao je s Ljudevitom Gajem koga je oduševio svojom čistom štokavštinom, a kao krajiški upravni časnik i gospodarski stručnjak bio je zapažen i od zapovjednika Prve banske pukovnije i kasnije hrvatskog bana Josipa Jelačića. Uz Stjepana Pejakovića isticao se kao jedan od osnivača Gospodarskog društva u Petrinji 1842, prvoga takve vrste u Vojnoj krajini, a dvadesetak godina kasnije radi zdušno na osnivanju Gospodarskog učilišta u Križevcima, također prvijenca na tom polju u našim zemljama. Zanimale su ga željeznice, osobito one prema moru, a bio je protivnik mađarske željezničke politike koja je štetila Hrvatskoj.

¹ Zdelar je bio odvjetnik na daruvarskom vlastelinstvu. Usp. o tom D. Pavličević, *Hrvatske kućne zadruge*, Zagreb 1989.

² O Jankoviću i Georgijeviću v. više: Filip Potrebica, *Požeška županija za revolucije 1848/49*, Zagreb 1984.

³ »Grupi koja predlaže postepeno ukidanje zadruga pripadaju i dva ugledna srpska narodnjaka: Mojsije Georgijević, požeški podžupan i Mojsije Baltić, osječki podžupan a kasnije savjetnik Namjesništva (...) Kako među Hrvatima, tako ni među Srbima nije bilo jedinstvenog mišljenja o zadrugama. Dok su Georgijević i Baltić smatrali da će zadruge morati nestati, Utješinović ih je htio pod svaku cijenu održati« (Mirjana Gross, *Počeci moderne Hrvatske*, Zagreb 1985, 222).

⁴ O M. Baltiću v. članak Mirka Valentića *U Hrvatskom biografskom leksikonu 1*, Zagreb 1983, 405—406.

⁵ Objavljen je u knjizi *Ognjeslava Utješinovića, Kućne zadruge. Vojna Krajina. Utješinović*, Zagreb 1988, 162—163.

⁶ Usp o tome više u spomenutoj knjizi M. Gross.

Baltićeva preporodna, politička i osobito gospodarska djelatnost nije još dovoljno istražena i vrednovana, pa ovim prilogom želimo upozoriti na još jedno područje njegova rada i tom prilikom 110. godišnjice njegove smrti. (pisano 1989).

Dokument koji ovdje prenosimo dijeli se u dva dijela.⁷ U prvom je Baltić dao teoretska obrazloženja, a u drugom i pokušao izraditi nacrt zakona o kućnim zadrugama. U vrijeme kad je nastao ovaj spis Baltić je bio podžupan u Pakracu, tada u županiji Požeškoj, a uskoro je premješten na položaj namjesničkog savjetnika u Zagrebu. I njega je, kao i Utješenovića, Jelačić pozvao 1848. za suradnika u upravu Vojne krajine gdje su radili i na izradi tzv. Krajiškog ustava. Pretpostavljamo da se tada prvi put ozbiljnije zainteresirao za zadruge, pa je stoga mogao 1852. godine to pitanje tako brzo i opširno obraditi.

Zapravo, Baltić je jedini, prije Utješenovića, pokušao nešto reći o prošlosti patrijarkalnog života i podijelio ga kronološki u tri razdoblja.⁸ u prvom, rodovskom razdoblju su »kućna društva«, kako Baltić naziva kućne zadruge, živjela su patrijarhalnim životom i uzdržavala se pretežno uzgojem stoke, lovom i ribolovom. Zbog opasnosti od susjednih društava živjeli su skupno radi lakše obrane. Stari Grci su živjeli na višem stupnju, pa je zato patrijarkalni život u njih iščezao i prije pojave Turaka, a kod Ilira, koji su bili gospodarski i kulturno zaostali, takav način života se zadržao. Radi održanja skrivao se narod u brda i dalje bavio stočarstvom kao temeljnim zanimanjem. Tako su živjeli »kroz četiri stoljetja sveudilj pod oružjem i u kervavih bojevih, bez naukah, bez zanatah, bez trgovine« pa su u nedostatku zakonske zaštite uveli i »osvetu i kervarinu«.⁹

Nakon oslobođenja od Turaka i prestanka ratne opasnosti, stanovništvo se vraćalo iz brda, pa su počeli krčiti šume i raditi polja koja su pripadala feudalnim gospodarima. Tako je počelo drugo, feudalno razdoblje u razvoju patrijarkalnog života u kome su seljaci-kmetovi morali ostajati u većim zajednicama, da bi lakše zadovoljili brojnim obvezama. Živjelo se siromašno na tuđoj zemlji, bez mogućnosti proširenja proizvodnje i dobivanja kredita, a novčane potrebe namirivale su kmetske zadruge opet od stoke, svinja i šljivika, djelimice i od posebnih malih imanja i radinosti, dakle od osebunjka ili prćije. Zbog toga je temeljni način proizvodnje i života tadašnjih zadruga bio pastirski, a jedina vrijednost stoka koja se gajila prirodno, ekstenzivno, sama po sebi, pa je stoga i svaka podjela dobara bila obavljana samo prema odraslim glavama.¹⁰

⁷ Arhiv Hrvatske — Banska vlada, kut. LX, br. 1225, 29. 3. 1852, (dalje: skraćeno: AH-BV, LX i str. spisa)

⁸ Usp o tome više: M. Gross, n. dj., 222.

⁹ AH — BV, LX, 77.

¹⁰ Isto, 78—79.

Kad su kmetovi 1848. postali vlasnici selišta koja su dotad obrađivali, počelo je treće i posljednje razdoblje u razvoju zadruga, koje Baltić naziva »tretji i zadnji stupanj (era) patriarhalnog života« u kapitalističkom ili građanskom društvu. Osjećaj vlasništva i mogućnost dioba izazvao je u tri-četiri godine (1848 — 1852) veliki »razdor među porodicama« i umjesto da oslobođenje izazove napredak, kućne zajednice »očevidno propadaju«. Odnosi u kućnim zadrugama bili su, po Baltićevu mišljenju, toliko rastrojani da je zavladała »pravda psovská« koja »često već do uboistva dosiže«, pa to pokazuje da je »zadobivenim nepokretnim vlasničtvom odzvonio patriarhalnom životu zadnji sat«. ¹¹

Baltić je, vjerojatno prvi u Hrvatskoj, ustvrdio da kućne zadruge nisu neka slavenska ili južnoslavenska isključivost jer »obstoje i obstojale su i dosada — u svakoj državi, a postoji i u našoj domovini«. Međutim, podatke o tome zašto se »patriarhalni život samo kod jugoslavenskih naroda održao«, može se po njegovu mišljenju dati »dogodovština«, tj. povijest. »Dok narodi počeoše poljodieljstvo, zanate i trgovinu tierati, počeo također i patriarhalni život svoj pèrvobitni značaj gubiti i iššeznu kod onih narodah, koji do većeg stepena obèrtnosti izobraženosti dospješe sasvim, tako, da se patriarhalni život u Europi kod Jugoslavena sve dosad održa.« ¹² I u našim zemljama je razvoj privrede i prometa bio uzrokom nestajanja zadružnog života. Svaki pojedinac koji je nešto stekao sam, počeo je živjeti izvan zadruga i brzo rekao: »Zbogom običaju, zbogom patriarhalnosti, za uvijek! Što on steče, to on nedielu s nikim.« Slično se događalo i s obiteljima koje su se »na zanat ili trgovinu dale« i ubrzo »svoj patriarhalni značaj izgubile i razsule se, prepuštivši rado drugom svoje selište«. ¹³

Autor je zatim dao temeljne značajke patriarhalnog života na sva tri navedena stupnja: »Kako je već gore obširnije navedeno«, zastupa patriarhalni život na svojem pèrvom stupnju naravskim i bezuvjetnim savezom (aliance) zakonito uređenu zaštitu; — sriedstva za održavanje saveznikah jesu gojenje marve, lov, ribarenje i plien od neprijateljah osvojeni. — Na drugom stupnju predstavlja patriarhalni život pod zaštitom državne vlasti u nedostatku nepokretnog vlasništva bezuvjetni savez za obavljanje državnih i gospodarskih teretah sa privremenim uživanjem zamljištah skopčanih. Na tretjem stupnju izčezava patriarhalni život sa nabavljanjem nepokretnog vlasništva i sa težnjom za urednim gospodarstvom i povećanjem materialnog blagostanja. Napokon bi značilo patriarhalni život na tretjem stupnju sa svimi svojim težnjama uz pravo vlasništvo moguće veće blagostanje postignuti — zakonito na ovom svèrhu obvezati, isto načelo zakonito pripoznati, kojem se svaki zdravi razum uperkos socialističkim apostolom suprotivi.« ¹⁴

¹¹ Isto, 80—80a.

¹² Isto, 75.

¹³ Isto, 79.

¹⁴ Isto, 81.

Zato Baltić predlaže da se »patriarkalni život privremeno pod zaštitu zakonah« stavi sve dok se obitelji koje tako žive »k obće zakonitom redu naravskim putem neprivedu«. Dakle, on je za to da se omogućiti lagani, evolucijski raspad zadruga, ali pod zaštitom države i njenih zakona koji će uvažavati dotadašnje običajno pravo po kome se zadržani život dotad stoljećima ravnao. U prilog tome i on je izradio svoj nacrt zakona o »privremenom uređenju selskih obitelji u zajedničkom savezu živućih« u tri dijela i 37 članova. To je nakon Zdelarova bio drugi pokušaj izrade zakonika o zadrugama koji bi se odnosio na Hrvatsku i Slavoniju. Njegov je zakonik trebao biti privremenog značaja, a originalan je po tome što je Baltić pokušao izjednačiti kućnu zadrugu s nekim dioničkim društvom koje ima svoje zajedničko vlasništvo. Radi ilustracije navest ćemo njegov čl. 2 koji glasi:

»Ova zajednički živuća kućna društva uživaju na isti način kao i druga, uvjetno obstojeća društva za zaštitu zakonah — no budući izim starodavnih običajah nikakovih uredabah u pogledu međusobnih dužnosti hi pravah neimaju, stari pako običaji poslie ukinutih urbarskih dužnostih sadašnjim okolnostim seljačkih obiteljskih neodgovaraju već povod neslogi i razdoru i takovih obitelji daju, — to se umiesto posebnih ugovorah ovom naredbom međusobna i pravedna odnošenja takovih kućnih društavah uređuju.«¹⁵ U Odsieku prvom koje nosi naziv O pravu vlasništva, čl. 3. Baltić predviđa: »Sve u jednoj kući u zajedničkom savezu kao pravi sukućani — ne pako kao najamnici — živuće osobe bez razlike spola i starosti i brez obzira da li su one u kući rođene, udajom pridošle, ili u kuću upisane, imadu jednako pravo vlasništva na pokretni i nepokretni istoj kući pripadajući imetak.«¹⁶

Budući da će Baltić od 1861. postati saborskim zastupnikom Hrvatskog zabora i članom gospodarskog odbora, sudjelovat će u izradi prvog zakonskog nacrta o kućnim zadrugama, u kome će iskoristiti i neka prikladna rješenja iz ovog spisa koji je napisao 1852. godine. Uopće uzevši, Baltić je uz Utješinovića, Zdelara i Žužela najviše uradio u stvaranju temelja za sve buduće zakonske projekte kojih je u Hrvatskoj bilo više nego u svim ostalim južnoslavenskim zemljama zajedno.

2. Baltićeva studija o kućnim zadrugama¹⁷

Razlozi za rješenje pitanja »pod kojimi uvieti bi se seljakom diobe dopustiti moge«?

»Dok se je ovo pitanje podiglo, to se na nikakovo drugo obiteljsko odnošenje protezati nemože, već jedino na obitelji u zajedničkom društvenom savezu — u tako zvanom patriarhalizmu — živuće,¹⁸ buduć u

¹⁵ Isto, 84.

¹⁶ Isto.

¹⁷ Podnaslov je naš (D. P.), a Baltić ga je naslovio Razlozi...

¹⁸ Patriarhalizam je tada u Hrvatskoj bio uobičajeni naziv za život u zadrugama, a pojam zadruga prvi put je uporabljen 1858. i otad se ustalio.

pogledu obitelji u napomenutom savezu neživućih, obstoje i obstojalisu i dosada — u svakoj državi, a obstoje i u našoj domovini Zakoni o nasliedstvu. Kod ovih zadnjih obitelji drugo se ni pomisliti nemože, već jedan jedini vlasnik imetka, budi da je on sam takovi stekao, budi da ga je kao baštinstvo primio. — Gdē je jedan jedini vlasnik posieda, tu neima diobe! i ako on što komu ustupi, onda dobiva taj čin drugo zakonito ime — darovanja — prodaje. — Ako zakoniti nasliednici takovog vlasnika poslie njegove smerti njegov imetak medjuse podiele, onda se to također nemože diobom u smislu obiteljske diobe nazvati, jer u ovoj slučaju nediele nasliednici imetak zajedničkim silami stečeni, već svaki primio samo dio svojeg baštinstva. —

Kad se dakle o kakovoj diobi u pravom smislu pitanje povede, onda se već u napried smatra da se nešto dieliti imade, što su dvoica ili više njih u zajedničkom sporazumljenju i sudielovanju na zajedničku korist ili zajednički užitak pod niekojimi uvieti ili pako bezuvietno složili ili stekli.

Onda se dioba u svojem pravom smislu može samo kod društva koja bi se na nieku sverhu uvietno illi bezuvietno složila bila, — misliti, n. p. uvietno kod tergovačkih, tvorničkih i sličnih poduzetjeh. — Ovakova društva su umietno i uvietno složena te su im pogodbeni uvieti takodjer zakon, po kojem se pri sudielovanju a i kod diobe ravnati moraju.

Osobne dužnosti članova takovih društva za sudielovanje na zajedničku korist ustanovljene su tkodjer sa medjusobno skopljenim ugovorom ili pripoznatimi statutima — pak premda su takovi ugovori i statuti za ova društva zakon — ništa manje prispada državi pravo nadziranja i posriedovanja, tako u sustavnih kao i pravnih odnošenjah ovih društva. —

Kad se ovaj državni upliv kod uvietno sastavših se društva pripoznati mora, onda mora to još više kod društva bezuvietno, slučajno ili naravski sastavših se miesto imati. — To jest odnošenja takovih društva moraju se državnimi zakoni urediti. — **Zajednička prava** celokupnog, kao takodjer **posebna prava u dužnosti pojedinih članova** svakog takovog naravskim putem postavšeg društva moraju se zakonito opredieliti **da se sa obćimi državnimi uredbami slagati mogu (Potcrtao M. B.)**. — Dok onda sumnje neima, da društva u patriarhalnom savezu živuća, u ovom odnošenju zakonito uređjena biti moraju, postaje oto pitanje, da li ova društva posebni kakov zakon potrebuju, ili se pako odnošenja takovih obitelji po obćih zakonih riešavati mogu?

Svaki zakonito riešit se imajući predmet mora da imade pravdeni naslov (Rechtstitel) inače ako toga neima onda nemože niti predmet pravdene kakove razprave biti.

Ja sam gore naveo da se onaj koji sam za sebe što steče vlasnik svoje tečevine zove, te ima za sebe pravdeni naslov »vlastništvo« —

kojem se što daruje, taj dobiva za sebe pravdeni naslov »dara« tko takov imetak nadsljedstvom dobie, taj imade za sebe pravdeni naslov »baštinstvo« — te se ova prava razsudjuju po obćih za takove pravdene predmete obstojećih zakonih. — Naveo sam takodjer, da diobe samo medju društvih dogoditi se mogu, i to kod društva uvejtno sastavših se poleg svojih štatutah, a pojedini čalnovi takovih društva imadu za sebe pravdeni naslov »dionika«.

Za čalнове društva naravski i bezuvietno sastavših se, stoji u materialnom odnošenju, i isti pravdeni naslov »dionika« na ovo materialno pravo ovih dionikah nije obćimi zakoni nadalje opredieljeno, nego u koliko se pod naslovom baštinstva na porodice jednog i istog dieda protegnuti mogu, koji naslov se inače sa praktičnim načinom kod patriarhalnih obiteljih u običaju stojećim ni najmanje neslaže — buduć se kod ovih obiteljih, kako će se to dolje niže pokazati, nigda znati nemože, tko je što stekao.

Osobna prava i međusobna odnošenja članovah takovih bezuvietno sastavših se društva nisu — u koliko bi meni poznato bilo, do sada u našoj domovini — izim vojničke kraine — takoder na dalje zakonito opredieljena, nego u koliko je Otcu ili obskerbitelja vlast nad svojom dietcom ili nad obskerbnikom do punolietnosti opredieljena — a upravo u našoj su domovini takova naravski postavša društva mnogobrojna i sačinjavaju naj veći dio domaće žiteljstva pod imenom patriarhalnih obiteljah — ili prostokućnih društva. —

Da se izpitati može, jesu li za ova kućna društva u materialnom i osobnom odnošenju obći zakoni zadosta, ili potrieubuju posebno zakonito uredjenje, moram najprvo da na sliedeća tri pitanja odgovorim:

1° Kako su se ova kućna društva sastala?

2° Kako su do sada obstojala, i zakonito ravnata?

3° Iz kakovih živaljah su sada sastavljena?

Na 1° Kod svih narodah bial u njihovoj pervobitnosti običaj patriarhalnog zajedničkog življenja mnogobrojnije jedne ili više obiteljah — predmeti njihovog uzderžavanja poglavito odhranjivanje marve. Ovaj običaj mnogobrojnieg zajedničkog življenja postao je naravski; jednog Otca Sinovi ostaše sa Otcem — njihovi sinovi šnjimi i sa diedom — died je ravnao sa celom porodicom. Oni ostaše zato skupa, jer više verstih marve, morade više pastirah imati, uz to se je tiero lov i ribarenje — neprijateljstva medju raznih porodicah zahtievaše na svakoj strani više osobah za obranu, a na otu sverhu sdružise se i više porodicah pod jednim stariješinom, te tako postadoše maledržave iz ovih veće, a razdielivše se porodice, sačinjavahu nove obitelji. —

¹⁹ Baltić misli na Bizantince i Južne Slavene, koje su tada smatrali potomcima Ilira.

Dok narodi počeše poljodielstvo, zanate i tergovinu tierati, poče takodjer i patriarhalni život svoj pervobitni značaj gubiti, i izčeznu kod onih narodah, koji do većeg Stepena obertnosti i izobraženosti dospieše sasvim, tako, da se partriarhalni život u Europi samo kod jugoslavena sve dosad uzderža.

Ovo su poznati dogadjaji kojih netriebe napose osviedočavati. —

Kako se je to zbilo da se je patriarhalni život samo kod jugoslaven-skih narodah uzderžao, to možemo lahko iz dogodovštine cerpiti. —

Gerci i Iliri¹⁹ doidoše prvi u sraženie sa dižućim se mohamedani — ali gerčki narodi biahu već od pervo na višjem stepenu izobraženosti i obertnosti, te kod njih biaše već u vrieme pojavivšeg se mohamedanizma patriarhalizam izčeznuo — i nemogaše više utemeljiti se. —

Iliri premda su u ono doba i mnogo pervo zemlje obradjujivali nisu još, do onog stepena prometanja i obertnosti dosegli bili, na kojem patriarhalizam izčezava, te ih pobiede otomanske zatekoše u patriarhalnom obiteljskom običaju. — pobieditelji ugrabiše im sve vlastništvo, nastade progonstvo i grabež, te tako se sluči, da niti jedna porodica neostade u svojem perašnjem zavičaju tražeći zaštite ili u berdah i klisurah, ili pako kod drugih srodnih i nesrodnih narodah, gdje takodjer u ratovima kroz više viekovah vodjenimi — dovoljene zaštite nena-djoše. —

U ovom gonjenju i preselivanju nemogaše ovaj nesretni narod na stečenje kakova nepokretnog imetka ni misliti, već bijah prisiljen za svoje uzderžavanje samo marvu goiti i čuvati skojom je izpred neprijatelja u šume i planine uteći mogao. —

Iz ovog se vidi, da su jugoslavenški narodi od vriemena bitke na kosovom polju sve do početka osamnaestog vieka skoro u istom položaju, kao i pervobitni narodi, — bili. — Kroz četiri stolětja sveudilj pod oružjem i u kervavih bojevih, bez naukah, bez zanatah, bez tergovine — samo pripravni svoj život uboitim orudjem braniti. — Mnoge obiteljske svadnje učiniše osvetu i kervarinu u nedostatku zakonske zaštite običajem! —

To biaše ognjište na kojem se je patriarhalisam uzderžao i učverstio, te živi na svojem kervavom temelju i dan danas u našoj domovini ako ne izključivo, to u većem broju naroda — osebito seljačkog. —

Na 2° Kad se je mir i šnjim zakoniti poredak, bolja sigurnost osobe, i imetka u našu domovinu povratio, pače i narod stalna prebivališta podizati, i opustošena polja kerčiti i obdielovati — ali od dušmana oteta zemlja dade se Gospodi za vlastitost, a prosti narod ostade brez vlastništva. — Obradjujući gospodsku zemlju morade zato i zemaljskom Gospodaru rabotati i desetinu davati, pak da pojedine obitelji i sebi i zemaljskom Gospodaru zadosta učiniti uzmognu, moradoše u većem broju uskupa ostati — samci nemogavši gospodsko izdavati, ostaviše svoje selište i pridružiše se drugoj kojoj obitelji. —

Iz uzroka toga da nebi razciepljenjem fizičnih silah zemaljskom Gospodaru njegovo pofalilo, riedko su ovi kojoj obitelji diobu dopustili, izim ako je ova tako jaka bila, da je dva selišta dovoljno obradjevati i gospodsko izdavati mogla — pak šta su onda dielili? Osoblje se pod imenom diobe na dvoje ili na troje rastalo, marvu koju su imali, podielili su ili na glave ili po odredbi kojeg činovnika. —

Zemlju, koju su pervo zajednički obradjevili, nemogaše dieliti, jer nije njihova — već gospodska bila — odielivšoj se obitelji dade zemaljski Gospodar drugo opustošeno selište na užitak i službu — i tim je akt diobe doveršen bio. —

Medjusobna odnošenja seljačkih obiteljih ravnata su po starodavnom običaju, i najstariji u kući bio je Gospodar — u koliko se je koji njegov samovolji suprotivio, taj nije izbiego žestokoj kazni — te svaki morade se ravnati po kućnom gospodaru, valjda po načelu patriarhalne vlasti. —

3^e Ako ova odnošenja ukupno sastavimo, onda vidimo da sveršetku drugog stupnja patriarhalnog života sliedeću sliku patriarhalne obitelji. —

U jednoj kući više osobah na više često daleko razrodjenih porodica spadajućih — medju njima i uljezah²⁰ nijednoj porodici srodnih — od zadnjih često Gospodar. — Ova obitelj lišena je svakog nepokretnog vlasništva — zemlju imadoše samo na užitak pod uvietima zakonito opredieljenih daćah — kuća je tiesna puna dima često od samog pletera, druge za gospodarstvo potrebite zgrade su još u gorsšem stanju. — Najveće bogatstvo ove obitelji jest marva kao i u pervo-bitnosti — a gdi marve neima, tu je puka Sirotinja brez svakog kredita, jer tuđu zemlju zadužiti nesmiije, te tako si niti pomoći nemože. — Žita se samo toliko sije, da se zamaljskom Gospodaru njegovo dati i potrebita hrana za družinu na godinu danah pribaviti može. — Iz marve i iz šljivika vadi se novac za sve druge potrebe. —

U ovoj obitelji nitko tamo neteži, da se za celokupnu obitelj što prištedi — da se suvišno proda i novac na korist ukupne obitelji obrati — jer kom je od onoga kakovakoristštonije njegovo, i što bi drugi i zlo upotriebiti mogao? Zato ako je koji od ove obitelji što svojim trudom i prilježnosti steći mogao, to je i na svoju korist obratio, i otaj posebni imetak — perćiu²¹ — bolje nabljudavao²² nego li kućno dobro. —

Kako rekoh, marva je jedino bogatstvo patriarhalne obitelji, ona joj je zajednički nerazdieljeni imetak — ako je marva kugom ili kako-

²⁰ Uljezi su adopcijom primljeni članovi, obično muškarci ili sluge radi produženja vrste. U Krajini su bili dodijeljeni ili »prikomandirani« da pojedina zadruga ne izumre.

²¹ Prćija, osebunjak, osobina ili osebac je osobno imanje, pa i ono koje žena donese kao miraz ili dotu.

²² Nabljudavao = obrađivao.

vo mdrugom nepogodom izginula, onda je i obitelj uskrajnje siromaštvo pala. —

Moglo bi se pitanje podignuti, da li je baš svuda po našoj domovini izključivo marva prednost blagostanja patrijarhalnih obitelji, ili može biti u gdiekoih predielih imadu drugi izvor svog uzdržavanja?

Na ovo pitanje neda se nikakovom theoriom već jedino osviedočenjem odgovoriti, a ovo tverdi, da zabadava imamo more, za badava brodonosne rieke, za badava biele gradove, za badava plodna polja — nigdi tu patrijarhalni život koriena neima — jer tko budi na moru budi na rieki — svojom ladjom brodi, tkoje u kojem gradu kuću stekao — tergovinu ili zanat tiera — tko vlastito polje posieduje, taj nijedan nespada u savez patrijarhalne koje obitelji, već se kreće samostalno i nezavisan od svojih rodjakah.

Samo toliko se može u pogledu zajedničke tečevine patrijarhalnih obiteljjah — to jest od marve kazati — da u raznih predielih po miestnim okolnostima razne versti marve goje. — U niekoih predielih sačinjava bogatstvo tieh obiteljjah rogata marva, u drugih svinje, u drugih pako koze i ovce, ali u sviuh slučajevih ostaje karakter patrijarhalne obitelji pastirski — i nikakov drugi — jel samo ova verst tečevine neiziskuje kakova osobnog nagona ili teže radnje. — Marva se koti i hrani po naravskom instinktu — sve sudielovanje ljudsko za podignutje i umnoženje marve sastoji u tom da ju od divlje zvieradi čuva, kad i kad na bolju pašu preždene, i da se po zimno doba pod stožinu siena uždene gdě se najesti može. — A to neobavlja sveudilj jedna osoba, već kako lietno ili zimno doba donese; dieca žene i odrastli ljudi imadu posla okolo ovog svojeg jedinog dobra — i opet niesu žita i livade protiv kvara osigurane, već se moraju ogradjivati. —

To nije doista težak način življenja, niti je veći broj marve koje obitelji — kad samo sreća na ruku ide; znak kakove veće radinosti. —

Zato je ovaj kroz više od hiljade godinah naviknuti način životarenja u našem narodu sveudilj još obljubljeni običaj, pak ako su se porodice koje obitelji dielile, lako su se podjelile, jer samo jedan važni predmet diobe, to jest stoku /:marvu/ imadiahu, a kod ove se nije znalo tko je što stekao, već svi su ukupno i po redu čuvali, napašali i napajali, veća porodica više je kod otog — težkog diela! — sudielovala — manja manje, zato dioba na glave — zato je zabadava zakon diedovinu iztraživao, ovdě se nigda nije moglo znati, što je zabadava zakon diedovinu iztraživao, prodavalo, cercivalo je i opet i opet podizalo i odhranjivalo! — Ali kako koja osoba iz sriedine patrijarhalnosti se tergne, te budi slučajno ili naravskim nagonom kakovu vlastitost osebito nepokretni kakov imetak steče, te ugodnost samostalnog neodvisnog života okusi — ond zbogom običaju! Zbogom patrijarhalnost za vavieke! što on steče to on nedieli sa nikim.

I to je pokazalo očividno osviedočenje da ako je ikoja manja obitelj na zanat ili trgovinu se dala, da je takova obitelj na skoro svoj patrijarhalni značaj izgubila, i razsula se, prepustivši rado drugom svoje selište. Iako isto vidimo u našoj domovini veći broj domaćih blagorodnih obitelji sa većim i manjim zemaljskim posiedom imajući krasne gradove i kurie, vidimo gradjane i trgovce dosta bogate i dobro živuće, vidimo vriednih i poštenih zanatliah, učenih ljudih, umietnikah etc: — ali od ovih nitko — premda su svi iz patrijarhalnih obitelji proizišli — neživi u patrijarhalnom savezu, svatko uživa svoje, svatko upravlja svojom vlastitosti onako — kako se njemu najbolje vidi.

Iz ovih primierah nije onda teško zaključiti i jasno pred nami stoji sviedočanstvo od hiljadu i više godina da patrijarhalnost samo u pastirskom životu svoj živalj imade, te da je iz sviuh bolje uredjenih načinah življenja i tečenja, osebito pako iz nepokretnog vlasništva sa svim prognana. —

Iz ovieh kroz viekove i kod svih ostalih Europeiskih narodah obitinitih premissa lasno je zaključiti, kakovu budućnost naš patrijarhalni život očekivati može sada — kad su patrijarhalne obitelji postali vlasnici zemaljah i nepokretnih dobarah — akoprem pod uvietom adkupa — ali ipak vlasnici! te vlasnici!

Ovim zadobljenjem vlasništva nastao je tretji i zadnji stupanj /:ära:/ patrijarhalnog života. — Sladko osiećanje vlasništva porodilo je kod osobah u patrijarhalnom savezu živući zahtievanja pervo nikada neučinjena. — Ženske osobe pervo deset i više godina udate, traže pod naslovom diedinstva tal²³ svoj od zemaljah, koje died samo privriemeno i uvietno uživaše — te gdje koji sudci stvar samo poveršno po sadanjem izvanjskom izgledu uzamši brez da biju na temelju historičkom ili pravednom razglabali, dosudiše zahtievani tal. —

Svaki pojedini isto dozorieli sukućanim smatra se vlasnikom obćeg nepokretnog dobra — i želeći ga sam uživati, i svojoj dietci bolju budućnost osigurati, — traži diobu — i buduć mu se ova poleh privriemenih političkih naredbah nedozvoljava — nemari za zajedničku kuću — merzi na zajednički rad — merzi kućnog gospodara kao Čoeaka, koji sav trud i svu radnju sukućanah samo na svoju vlastitu korist upotrebljava — merzi na ostalu družinu osebito više dušah brojeće porodice kao na trošitelje njegovog vlasništva. — Umirući prave oporuke na svoj neopredieljeni tal, a kad ove oporuke do sudeiske razprave dospiju, opredieljuje se tal sirotam po načelu diedinstva bez obzira da je još smirom na zemljišni teret odkupa urbarskih dužnostih vezan, i bez obzira tko će ovaj odkup izplatiti — Sirote bez oporuke, onda lišene obskerbitelja, i sliedstveno lišene i sudiske zaštite, progone se, i nazivaju se bećarima da moguće kojim načinom svoj tal izgube. —

²³ Tal, od njem Teil = dio, udio u zemlji.

Ovim načinom već je u kratko vrijeme triuh — četiriuh godinah takovi razdor medju porodicam jedne i iste kućne družine zavladao, da u našoj domovini seljačka gospodarstva kojabi po teoriji zado-bitog stalnog nepokretnog vlasništva i oslobodjenja od gospodskih teretah u materialnom svojem blagostanju silno napredovati morala — očevidno propadaju — dočim svatko okolo svoje perćie i posebne zas-luge nastoji, a nitko se za obće kućansko dobro nebrini — svaka po-rodica svoju zgradu /:kiljer:/²⁴ popravlja i uredjuje, obća kuća poderana stoji — pojedini na stotine mnogi već i na hiljade gotovih novacah broje, a Gospodar nekoliko forintih dužnog poreza platiti nemože niti iz obćeg kućanskog imetka — prodajom marve — poradi prietnje i pačenja drugih sukućanah podmiriti nesmiije, dok se putem eksekucije takovi dug nenaplati. —

Riedke su sada selske ili bolje rekući nadri patriarhalne obitelji, u kojima bi sad za sada još mir i porazumljenje vladalo, i to biva samo u onih kućah, u koih Otac sa svojimi Sinovi ili died sa Sinovi i unuci upravlja, — kod sviuh ostalih je pravda psovka i boj već do toga stepena ukorienio se da često već do uboistva dosiže. —

Jednom rieči — zadobivenim nepokretnim vlašničtvom odzvonio je patrijarhalnom životu zadnji sat!²⁵

Sad postaju pitanja?

Dali bi želiti bilo da se patriarhalni život bezuvjetno, ili u svojem per-vobitnom, ili pako po načelima iz ovog proizišavši, no okolnostim vri-emenam prilagodjenom stanju uzderži, i pozitivnimi zakoni uredi? ili da se ovaj starodavni običaj samo pod zaštitu zakonah uvjetno stavi, te da se onima, koji bi zakonito postavljenimi uvieti zadovoljili, a u patriar-halnom savezu ostati nebi htieli, izstupljenje iz nepovoljnog ovog saveza dozvoli?

Na ova pitanja scienim ovako odgovoriti moći!

Kako je već gore obširnije navedeno zastupa patriarhalni život na svojem prvom stupnju naravskim i bezuvjetnim savezom /:aliance:/ zakonito uredjenu zaštitu; — sriedstva za uzderžavanje saveznikah jesu gojenje marve, lov, ribarenje i plien od nepriateljah osvojeni. — Na drugom stupnju predstavlja patriarhalni život pod zaštitom državne vlasti u nedostatku nepokretnog vlasništva bezuvjetni savez za obavlja-nje državnih i gospodskih teretah sa privriemenim uživanjem Zemljiš-tah skopčanih. — Na tretjem stupnju izčezava patriarhalni život sa nabavljenjem nepokretnog vlasništva i sa težnjom za urednim gospo-darstvom i povećanjem materialnog blagostanja. —

Napokon bi značilo patriarhalni život na tretjem stupnju sa svimi svojimi težnjami uz pravo vlasništva moguće veće blagostanje postig-

²⁴ Posebna soba ili kućica za zadružne parove, kućar, komorica, vajat.

²⁵ Baltić opravdano smatra da je razvojem trgovine, obrta, industrije i prometa nestalo prirodnih uvjeta za održavanje kućnih zadruga.

nuti — zakonito na ovu sverhu obvezati, isto načelo zakonito pripoznati, kojem se svaki zdravi razum uperkos socialističkim apostolom suprotivi. —

Ako u obzir uzmemo da su glavna načela svake dobro uređene države izvanjska i nutarnja sigurnost za promicanje i moguće povećanje blagostanja državljanah — i napokon i to pripoznati moramo, da uzaimno najviše u interesu posiedujućih državljanah leži mir u državi i iste sigurnost protiv izvanjskih i nutarnjih neprijateljah podupirati, — to se onda lahko uviditi može, da patrijarhalni život na prvom i na drugom stupnju, radinjost, promet, umietnosti i bolju izobraženost iz svoje sriedine izključujući gore napomenutimi državnimi načelima — slabo odgovara, a kad bi na tretjem stupnju njegova bitnost zakonito ustanovljena bila, državi upravo pogibelan postao. —

No budući da se običaji za patriarhalnim životom skopčani i kroz toliko viekovah odjednog pokolenja na drugo prenešeni na prečac izkorieniti nemogu, bez da se one mnogobrojne obitelji koje drugom načinu življenja viešti nisu u skrainju nevolju bace, onda mislim da bi najprobitačnie bilo patriarhalni život **privriemeno pod zaštitu zakonah dotle staviti, dok se obitelji u takovom savezu živuće k obće zakonitom redu naravskim putem neprivedu** (potcrtao M. B.).

Ovo se može samo — buduć patrijarhalne obitelji ništa drugo nisu, nego bezuvietna društva, — putem diobah postignuti, što se po naravi stvari samo kroz više godinah učverstjenjem vlasništva i uz ovo novim oživljenjem radionosti, umetnieg gospodarstva, zanatah i prometa izvesti može. —

No budući da se diobe partiarhalno živućih obiteljih svakojako bezuvietno i neograničeno iz obzira državnog i posebnog privatnog gospodarstva dopustiti nemogu, to se onda pokazuje neobhodna potreboća zakonitih uredbah sadašnji položaj i odnošenja pateriarhalnih obiteljih dovoljno u obzir uzimajućih tim više što dosadanji zakoni o dioba selskih obiteljih nepokretni imetak osebito zemljišta kao temelj poljodielskog života dovoljno u obzir uzimali nisu. —

Ako sam napomenuo da bi se patriarhalni život pod zaštitu zakonah privriemeno staviti imao, onda pod ovom zaštitom ništa drugo nerazumievam, nego da se vlastnička odnošenja patrijarhalno živućih obitelji i glavni uvieti diobah sa gledišta državnog i posebnog gospodarstva zakonom ustanove, i ovaj druževni život na temelj drugih dobrovoljno sastavših se društvah postavi; i buduć se patriarhalni način življenja samo na uzajmnom dobrom porazumljenju osniva, i samo dotle dobrim uspiehom obstojati može, dok je medju družinom sloga, ljubav, i medjusobno povierenje. — to da se — dok ove pogodbe druževnog obiteljskog življenja obstoje, nitko na diobu nesili, ili pako kad bi se suprotivni znaci nemira, meržnje i nesloge u takovoj obitelji po-

kazali, nitko zapriečen nebude i znepovoljnog mu društva istupiti, ako se samo zakonom ustanovljenim uvietim zadovoljiti može. —

U pitanju vlasništva prvi je najvažniji predmet Zemljišni posjed selskih obiteljih, tko i u kojem razmierju ima pravo vlasništva na isti? —

Ovo pitanje neima nikakove važnosti u onieh zemljah u koih običaj patriarhalnog života neobstoji, jer pojedini privremeni posiedatelji urbarskih zemaljah postadoše tamo i jedini vlasnici pod uvietom odkupljenja urbarskih dužnostih. — Ali drugač se ota stvar imade u našoj domovini. — Više porodica biau u druževnom savezu posiedatelji i uživatelji urbarskih selištah. — Prelazom ovil urbarskih selištah na vlasništvo njihovih posiedateljah zadobiše nedvojbeno sve najednom i istom selištu u zajedničkom savezu živuće porodice pravo vlasništva — no također pod uvjetom odkupa urbarskih dužnostih; te onda stoje ova urbarska zemljišta dotle dugom obterešena, dok se ovaj odkup neizplati, koliko će ovaj odkup iznositi, to se još za sada nezna; nego da se ovaj uviet zadobitog vlasništva osigura, potriebno je najperve zakonom odlučiti, tko se i u kojem razmierju za vlasnika tieh zemaljah smatrati imade?

U riešenju ovoga pitanja mora se sva ukupna obitelj na jednom selištu u zajedničkom savezu živuća bez razlike spola i starosti kao jedna moralna osoba za vlasnika smatrati, i budući se kod takovih obiteljih niti od pokretnog imetka dio pojedinih osobah nezna, to se tako isto ni kod zemljištah znati nemože, niti bi potriebno bilo znati, kad bi celokupna obitelj uskupa ostala; ali kad se dioba potraži, onda se mora znati tko koliko imade imade dobiti, onda bi se pokretni i nepokretni imetak na živuće glave dieliti imao. —

Ovakovoj diobi nebi ni teret urbarskog odkupa na putu stajati mogao, kad bi podieliti se želeće porodice u posiedu dobivenih zemljištah ostale, i samostalna gospodarstva zametnule, jer bi svaka ova nova obitelj urbarski otkup od svog tala platiti imala. —

Drugim načinom bi se dioba činiti imala u onieh slučajevih, kad bi pojedine osobe iz društva iztupiti i drugi način življenja nastupiti pa svoj do iz ukupnog kućanskog imetka izvaditi hotiele. — Ovakovim osobam nebi se od nepokretnog imetka dotle nikakov dio imao dati; dok se urbarske dužnosti neodkupe. — To isto bi se i na ženske osobe udajom u druge kuće prelazeće protegnuti imalo. —

Poslie izplaćenog urbarskog odkupa²⁶ imao bi se dio na glave proračunati od celokupnog imetka izdati, bez razlike, da li izlazeći novo gospodarstvo ustrojiti, na druge već obstojeće preseliti se, ili pako na koji drugi način živiti želi. —

²⁶ To je bilo zemljišno rasterećenje, odnosno isplata bivšim feudalcima za zemlju koja im je oduzeta nakon ukidanja kmetstva. Otkup zemlje se plaćao još desetljećima u okviru redovnog poreza.

Toliko bi se u obziru vlasništva patriarhalnih obitelji u obzir uzeti imalo. —

U obzir državnih i gospodarstvenih odnošenja imalo bi se ustanoviti, da selišta odviše se nekomadaju, i za uredno poljsko gospodarstvo neprikladna postaju, pak da se talovi izlazećih u gotovom novcu izplatjuju, i da se mužkarcem dioba nedozvoljava prvo nego ili dobu vojničkoj vojničkoj dužnosti podverženu naverše, ili pako ovoj dužnosti vojničkom službom zadovolje. —

U Savezu sa predmetom diobah i povodom ovieh zabranjenog razkomadanja selištah, imalo bi se također iz obzira obće državnog i posebnog Gospodarstva prodaja Zemaljah na komade od onih selištah, koja nesaderžavaju više od fertalj selišta²⁷ zabraniti, već ako bi nužda prodaje takovog selišta nastala, onda da se celokupno skupa sa kućom proda. —

U smislu ovieh načelah izradjena osnova uredbe za diobe selških obitelji podnosi se u prilogu. —

U Pakracu 29. Ožujka 1832.

Baltić v. r. c. k. podžupan.

3. Baltićev nacrt zadružnog zakona

Uredbe privriemenog uredjenja selških obitelji u zajedničkom savezu živućih — i pogodbah za diobe istih, — valjane za civilnu Horvatsku i Slavoniu.

Uvod § 1. Selske obitelji u zajedničkom savezu živuće /:patriarhalna kućna društva:/ imadu se smatrati kao bezuvjetno na sverhu zajedničkog gospodarstva i uzivanja odstojeća društva sa nerazdieljenim imetkom — i gube značaj partriarhalne obitelji. —

a. oni sukućani koji sami za sebe iz takovog druževnog saveza izidju, bez dabi u drugi slični družinski savez prešli, i

b. Oni koji se sami ili samo sa svojom rodjenom dietcom kao Vlastnici celog imetka i kućnog posieda smatraju. —

§ 2. Ova zajednička živuća kućna društva uživaju na isti način kao i druga, uvjetno obstojeća društva zaštitu zakonah — no budući izim starodavnih običajah nikakovih uredbah u pogledu medjusobnih dužnostih i pravah neimaju. Stari pako običaji poslie ukinutih urbarskih dužnostih sadašnjim okolnostim seljačkih obitelji neodgovaraju već povod neslogi i razdoru u takovih obitelji daju, — to se umijesto posebnih ugovorah ovom naredbom medjusobna i pravedna odnošenja takovih kućnih družtvah uredjuju. —

Odsiek I. O pravu vlasništva.

§ 3. Sve u jednoj kući u zajedničkom savezu kao pravi sukućani — se pako kao najemnici — živuće osobe bez razlike spola i starosti i

²⁷ Fertalj, od njem. Viertel = četvrtina selišta ili sesije, a to je obično 6 ili 8 jutara, prema veličini sesije u pojedinim krajevima.

brez obzira da li su one u kući rodjene, udajom pridošle, ili u kuću upisane, imaju jednako pravo vlasništva na pokretni i nepokretni istoj kući pripadajući imetak. —

§ 4. Obćim imetkom upravlja na korist celokupne kućne družine redovno najstariji za to sposobni muškarac kao Gospodar a u slučaju kad nebi takove punolietne mužke osobe uk ući bilo, najstaria ženska osoba, do onog doba dok koji od muškarac punolietan postane. —

§ 5. Kad bi družina pred občinskim poglavarstvom osviedočila, da je kućni gospodar rastrošan ili poradi moralnih uzroka za gospodara nesposoban, te bi občinsko poglavarstvo za nužno uvidilo, da se gospodar promieni, onda neka sva ukupna punolietna kućna družina glasovanjem drugog Gospodara izabere. — Izbor učinjeni imade občinsko poglavarstvo poglavarstvo nadležnoj političkoj Kotarskoj oblasti za potvrdjenje prijaviti. —

§ 6. Kućni gospodar zastupa kućnu družinu u svih javnih i privatnih poslovih. — Kad bi pako kućni gospodar za kuću kakav najam učiniti ili od nepokretnog imetka što prodati ili založiti hteo, onda bi morao na tu svrhu privolenje ako ne svih to barem većeg broja punolietne svoje družine vjerojatnimi podpisi dokazati. — Zaimovi i založtva koja bi u buduće gospodar bez privolenja kućne družine učinio, naimaju zakonite valjanosti, niti se mogu sudbeno kao kućanski dug pripoznati. —

U ovieh poslovih imaju sudbeno postavljeni obskerbitelji siroticah u ime njihovo valjanim glas — te će se u svakom takovom slučaju sirotinski obskerbitelji na očitovanje pozvati. —

§ 7. Sa svimi kućnima i gospodarstvenimi poslovi upravlja kućni gospodar, i u takovieh poslovih dužni su mu svi sukućani pokornost i počitovanje izkazati. —

§ 8. Kućni gospodar dužan je verhu dohodakah i troškovah svake godine početkom meseca siečnja svojoj družini račun polagati, i ako bi koji pravo glasovanja imajući sukućanin ili obskerbitelj siroticah pregledanje tih računah pred občinskim poglavarstvom zahtievao, onda se to pregledanje bezuvietno preduzeti mora. —

§ 9. Obično odielo koje se u kući nepravi ima se kao i alat i ostalo za gospodarstvo potrebno orudje iz kućnog imetka nabaviti. —

§ 10. Od onoga što se pod vrh imanih troškovah od dohodakah sa zajedničkim silami stečenih, u gotovosti prištedi, može se na sveršetku godine polovica medju družinu podieliti, a druga polovica neka se za nepredvidive troškove čuva. —

Na tal kod ove diobe imade svako družinče, koje je šestnaestu godinu naveršilo jednaki — kućni gospodar pako ili Gospodarica dvostruki dio. —

Onim sukućanom, koji bi izvanrednom marljivosti ili vieštinom kući znatno koristnii bili nego ostali, možese sa privoljenjem ostalih

sudionikah takodjer ili dvojstruki dio, ili kakova posebna naknada izdati. — Kvar kojeg bi tečajem godine koje družinče nemarnostju ili pakostju kućnom imetku prouzrokovalo, može se kod ovegodišnje diobe od njegova tala obustaviti, i za dođuće kućne troškove ili za buduću diobu u dohodke uračunati. —

Onim osobam pako koje bi brez privolenja gospodareva na dulje vriemena kuda udaljiele se te nebi u domaćem poslu sudielovale, imade se godišnji dio skratiti. — ako dulje od godinu danah izostanu onda neimaju prava na dio ni one godine, koje se kuće povrate, već tek druge godine koje bi od početka uz ostalu družinu radile. —

§ 11. Osobe samovoljno od kuće udaljivše se, ako se za šest godinah nepovrate, gube pravo na sav kućni imetak, niti je družina dužna takove poslie tog doba u kuću primiti. —

§ 12. Sukučani u vojnike stavljeni i sa privoljenjem Gospodara kratje ili dulje vriemena za naučenje zanatah, tergovine ili za postignutje viših znanoistih odsutni, negube tala na ukupni imetak niti prava na povratak u kuću dotle, dok samostalnu kakovu tečevinu nenastupe, i imadu kroz to vrieme, iz ukupnih kućnih dohodakah onu podpunu dobivati, koju sa ukučanima ugovore, kad pako samostalnu kakovu tečevinu nastupe, ili stalnu službu zadobiju, onda su dužni za vrieme od šest godinah svoj dio od kuće potražiti, — i ako to neučine gube pravo na kućni imetak. —

Kućna družina nije vlastna kao kalfe ili djaci stranstvjuće sukučane izpisati, dok zanata ili tergovinu uredno neizuče, i propisano vrieme putovanja neoverše, djaci pako u naukah dobro napreduju. —

§ 13. Skitnice koji se čestje od kuće samovoljno udaljiti običaju, nemirnjake kućni red i mir narušavajuće kao i kradljivce i druge zločince, mogu se na zahtievanje ostale odrastle družine iz družva izključiti, i svojim talom pošto bi im se troškovi prouzrokovani odbili, izplatiti. —

§ 14. Nemočne i osakatjene sukučane dužna je družina ako i ništa privriediti nemogu — uzdržavati. —

§ 15. Manja kućna družtva mogu ako im se za potreбно svidi, druge ciele obitelji ili pojedine osobe u svoju kuću, no uvijek samo na celokupni nerazdieljeni imetak i na jednaki tal primiti, ako

a. na to sva odrastla družina privoli.

b. sirotinjski obskerbitelj umnožanje družtva za nužno i korisni pripozna. —

c. uliezi svoj pridonošeni imetak sa u kući nadjenim za zajednički korist i uskupno uživanje složiti hoće. —

§ 16. Svako ovakovo sduženje mora u buduće najpervo dozvoljenje političke oblasti steći i pismenim sudbeno potvrđenim ugovorom providjeno biti, inače nikakove zakonite valjanosti imati nemože. —

§ 17. Kad bi samo ženske osobe kućnu družinu sačinjavale, pak se pogoditi nebi mogle, koja da priženi čoeaka u kuću i na imetak, onda bi to pravo u kući rodjenoj pred u kuću udatom udovicom pripadalo.

§ 18. Ženske osobe bez razlike djevojke ili udovice udajom iz jedne kuće izilazeće, i u drugu prelazeće, dužne su svoj od perve dobiveni dio sa imetkom nove svoje družine složiti, buduć kod ove tal dobivaju, i u slučaju druge ili tretje udaje dalje prenose. —

§ 19. U zajedničkom družinskom savezu živuće osobe nisu vlastne ako i nebi svojeg poroda imale sverhu tala u kući imajućeg oporukom razpoložiti. — Tal umervših sukućanih pripada nepodieljen celokupnom kućnom družtvu. — Zato nemogu niti sukućani ili roditelji koje ženske u drugu kuću udate osobe, ove tala tamo prenešenog ni u onom slučaju natrag tražiti kad bi umervša na skoro poslie udaje, i bez dietce umerla. — S onim pako što koji sukućanah iz dobivenog suviška kućnih dohodakah ili dopuštenom zaslugom steće i prištedi, može svaki oporućiteljno razpoložiti — U pomanjkanju oporuke ima se sa takovim posebnim imetkom poleg obćih zakonah o nasliedstvu postupati. —

§ 20. Mužki illi ženski zadnji posiedatelj selišta i imetka pervo na veću kućnu družinu spadavšeg može sa celokupnim pokretnim i nepokretnim imetkom poleg obćih zakonah kao jedini i pravi vlastnik razpolagati, ako njegova rodjena djeca nisu 19. godinu prešla, jer ako su 19. godinu doveršila, imadu se ova kao družina smatrati. —

§ 21. Za buduće zabranjuje se strogo zarućnicami na jabuku više od četiri forinta srebra davati, i svadbu dulje od 24 sata obderžavati.²⁸

Odsiek II. O diobah u zajedničkom savezu živućih porodicah.

§ 22. Budući da zajedničko družinsko življenje jedino se na temelju sloge i dobrog međusobnog porazumljenja osniva, i samo na ovorn temelju k blagostanju voditi može, — dok u suprotivnom slučaju najnepovoljnii položaj sukućanah i siromaštvo poradja, — tose dozvoliti mora da se kućno družtvo koje iz obzira budi mnogobrojnog naroda — budi na daleko razgranjenog svodstva ili porodivši se nesloge, skupa u zajedničkom savezu dulje ostate neće, na dve, tri ili više stranah razdieliti može. —

§ 23. Diobe se mogu na dva načina proizvesti i to:

a. kad se porodice jednog kućnog družtva na dva ili više kućnih družtvah rastanu, i

b. kad pojedini sukućani ili sami za sebe ili sa svojim braćnim nasliednicima iz kućnog družtva istupe, te ili se drugog načina življenja poprime, u drugo slično družtvo primljeni budu ili sebi drugo zemljište kao vlastitost nabave i nasele. —

²⁸ Bio je to pokušaj da se smanji svadbovanje koje je u nekim krajevima trajalo i do tjedan dana i odnosilo golema sredstva.

§ 24. Dioba prve versti može se dozvoliti:

1° ako svakoj stranki od zajedničkog selišta najmanje četvert selišta u dio pasti može. —

2° ako izilazeće stranke prilična miesta za sagradjenje novih kućah imadu. —

3° ako dovoljno imetka posieduju da uredne kuće i druga za gospodarstvo potrebita stanja sagraditi, i izim toga dovoljni fundus instruktus²⁹ nabaviti mogu. —

4° ako su se medju se i sa svojim vierovnici poračunali i poravnali. —

5° ako su se naredili koja stranka koju dužnu glavnicu i u kojem iznosku osigurati i odkup urbarskih dužnostih izplatjivati imade. —

6° Ako se tal u vojnike uverstjenih i sa dozvojenjem odsutnih sukućanah opredieljen i najbliže srodnoj stranki povieren. —

7. ako je ugovoreno koja stranka ima sirotćad, nemoćne i sakate sukućane primit ili uzderžavati.

8. ako je na taj ugovor i sirotinjski obskerbitelj pristao.

9. ako su u staroj kući ostajući gospodar, i gospodari izilazećih porodica svaki najmanje 26. godinah starosti naveršili. —

§ 25. Kad se drugać dieliti se želeće obitelji dobrovoljno porazumieti nebi mogle koja će u staroj kući ostati, onda se ima to pravo porodici gospodara donde cielokupne družine pripoznati. —

§ 26. Diobe na način prve versti nemogu miesta imati ako svakoj stranki od zajedničkog posieda četvert selišta u oranicah sastojeći na diel izići nemože. Zato se selišta manje od 12 jutarah oranicah imajuća niti dieliti nemogu. —

§ 27. Kod diobah druge versti imadu se također pogodbe u § 24. pod 4. 5. 6. i 9. stavite izveršiti, izim toga mora se sav kućni imetak procieniti, i poslie odračunatih dugovah i neizplatjenog urbarskog odkupa, tal na svaku glavu spadajući pronaći, te mogućnost obstoji, da se talovi izilazećim prispadajući izplatiti mogu. —

§ 28. Mužkarcem za vojničku službu sposobnim i nemože se dioba druge versti prvo dopustiti, dok 26. godinah starosti starosti neneverše, ili u drugu kuću primljeni budu, koje gospodar nije više od 40. godinah star a inaće zdrav jest. —

§ 29. Kod udaje ženskih osobah imade se dio njima prispadajući u smislu § 27. opredieliti. —

§ 30. Dok se odkup urbarskih dužnostih ustanovi i odkaže, dotle imadu se diobe druge versti i izdavanja tala udajućim se ženskim osobam obustaviti, buduć da odkup od urbarskih dužnostih svakojako

²⁹ Lat. znači imanje, dobro, sve ono što je potrebno za jedno gospodarstvo, uključujući i stoku, alate i dr.

na zemljištih osiguran ostati mora, a još po svoti poznat nije da se, od izplatit se imajućih talovah odbiti može. —

Ali kad ovaj dug poznat i otkazan bude onda mogu medjutim u druge kuće udate ženske izplatjenje svojeg tala tražiti. —

Pervo proglašenja ovih uredbah udate ženske neimaju nikakova tala tražiti. —

§ 31. Dioba u zajedničkom savezu živućih obiteljih može se samo onda za valjanu pripoznati ako je na temelju pogodbah §§ 24. i 27. pred občinskim poglavarstvom ugovorena i napredlog istog poglavarstva po kotarskoj političkoj oblasti odobrena.

Verhu ovako dopuštene diobe izdat će politička oblast pismeno dozvoljenje i stranke sa pismenim u tri ili više suglasna para po razmierju broja dielećih se strankah sastavljenim ugovorom pred kotarski Sud za vierovno potvrđenje ugovora uputiti. —

Tek poslie potvrđenja tog ugovora imade se dioba kroz občinsko poglavarstvo po glasu istog ugovora preduzeti. —

§ 32. I u obziru udajah mora se pismeni ugovor poradi tala kojeg zaručnica dobiti i imetku nove svoje družine pridružiti imade sklopiti i sudbeno potvrditi be zda bi predbežno političko dozvoljenje trebovao. — Samo imade dotični Sud na to paziti, da su punolietnosti još nedorastli zaručnici po po svojih zakonitih ili sudbeno postavljenih obskerbiteljnih dovoljno zastupani. —

§ 33. Parbe koje bi se iz diobah porodile imadu se pred urednim Sudom na temelju potvrđenog ugovora voditi. —

Odsiek III. O prodaji zemljištah.

§ 34. Buduć su zemljišta od pervo urbarskih Selištah sa odkupom urbarskih dužnostih obterešena, to se onda bezuvietno prodavati i kupovati nemogu. —

§ 35. U obće se onda odredjuje, da će oni, koji zemljišta od pervo urbarska kao vlastništvo posieduju, i odkup urbarskih dužnostih od otieh zemljištah izplaćivati imati. —

§ 36. Svaka prodaja i svako kupovanje zemaljah može se samo pismenim po kotarskom Sudu potvrđenim ugovorom valjano obaviti, jer se nijedna prodaja be ztakovog ugovora pripoznati neće. —

U takovih ugovorih mora naročito kupcu dužnost izplatjenja urbarske dužnosti od kupljene zemlje naložena biti, i ako po strankah ova pogodba uvedena nebi bila onda ju mora Sudas sa privoljenjem strankah uvesti ili ugovoru potvrđenje uskratiti. —

§ 37. U obziru gospodarstvenih razlogah nemože se dopustiti, da se selišta na neznatne drobiše razkomadaju, zabranjuje se prodaja pojedinih komadah od onih selištah koja neimaju više od šest jutarah oranica. —

Kad bi nužda bila, ili zakonito dosudjeno bilo, da se takovo selište proda, onda se mora celokupno skupa sa kućom prodati.

U Pakracu 29. Ožujka 852.

Baltić v. r. c. k. podžupan.³⁰
Sravnao Dragutin Cziráky
c. kr. žup. tajnik

Summary

THE ELABORATION ON HOUSE COMMUNITIES IN CROATIA — BY MOJSIJE BALTIC

Mojsije Baltic (1804—1879) is one of the most distinguished connoisseurs of community life in Croatia, Slavonia and Vojna Krajina in the second half of the 19th century. In 1852. The General Civilian Law was established but this did not include house communities. The Government tried to postpone the legislative exclusion of house communities and to prove that for them laws of special, traditional norms should be established. Consulted in regard to this matter was Baltic. He wrote an elaboration on that question. D. Pavlicevic speaks of the importance of this report and then presents the actual study by Baltic himself.

The summary into English by Dubravko Pajalić

---

³⁰ Dokument je prepisan doslovce, prema ondašnjem pravopisu i uz očite greške, npr. u č i ć i druge.

